

Julnatten: en problematisk episteltext

Heb 1:1-6 är, som Hebreerbrevet i helhet, en väl formulerad och vacker text: poetisk, väl strukturerad, retoriskt genomarbetad. Den har det mesta du kan begära av en kristen text och passar väl in i ett kristet julfirande. Den sammanfattar tron att Gud verkar genom Kristus i både skapelsen och frälsningen från synden samt uttrycker övertygelsen att Gud verkligen gjort sig känd för oss människor.

Läser man Heb 1:1-6 i dess litterära sammanhang blir man möjligen lite undrande inför textens avgränsning. Ofta uppfattar kommentatorer Heb 1:1-3, eller 1:1-4, som en inledning till Hebreerbrevet som helhet medan vv 5-6 inleder ett nytt avsnitt om änglar, som sträcker sig fram till Heb 1:14. Kanske beror epistelns avgränsning på att orden ”Och när han låter sin förstfödde son träda in i världen säger han: *Alla Guds änglar skall hylla honom*” skapar en förbindelse mellan episteln och julevangeliet (Luk 2:1-20), där änglar sjunger för herdar i natten. Den kopplingen finns ingenstans i Hebreerbrevet eller Lukasevangeliet utan skapas genom evangeliebokens textkombination.

Så långt allt väl. Men julnattens epistel står i ett större litterärt, teologiskt och historiskt sammanhang som gör den vackra episteln mer komplicerad. Hebreerbrevet är den nytestamentliga skrift som mest tydligt uttrycker något som kan kallas ”ersättningsteologi”. Därmed kan Hebreerbrevet betraktas som den mest problematiska nytestamentliga skriften ur judiskt perspektiv och för den judisk-kristna dialogen. Problematiska drag finns redan i Heb 1:1-6 även om de blir ännu tydligare senare i brevet. Jag börjar därför med 1:1-6 och visar sedan hur ersättningsteologin utvecklas i Hebreerbrevet.

Vishetskristologi

Heb 1:1-6 för tankarna till en annan central jultext som hör till en annan årgång: Joh 1:1-18. Likhetera beror på att författarna till Johannesevangeliet och Hebreerbrevet anknyter till samma texter och föreställningar, inte på att de är beroende av varandra. Likheten med 1 Mos 1 där Gud skapar världen genom ord är tydlig. Både Joh 1:1-18 och Heb 1:1-6 kan förstås mot bakgrund av texter som Ords 8:22-31 och Vish 9:9, som talar om hur Gud skapar världen genom Visheten. Den judiske filosofen och teologen Filon som levde i Alexandria cirka 25 fvt - 40 evt, utvecklade liknande tankar i texter där Visheten motsvaras av Logos (Ordet, det gudomliga förnuftet). Filon ville förena judisk tro och skrifttolkning med grekisk filosofi, särskilt platonism och stoicism. I stoicismen är Logos namnet för världsförnuftet, den goda världsordningen.

Dessa föreställningar, som kunde länka samman specifikt judisk tro med grekisk-romersk hellenistisk filosofi, kom alltså att tas upp i vissa kristna grupper men ges en ny innebörd: Visheten, Logos, har blivit människa i Sonen, en människa som uppenbarar hur Gud är. I Heb 1:3 uttrycks detta som att Sonen är en ”utstrålning av Guds härlighet”. ”Härlighet” (grekiska *doxa*, hebreiska *kavod*) är karaktäristiskt för Gud. Formuleringen kan översättas ”en reflex”, ”en återspeglning”: tänk en yta som direkt reflekterar det ljus som når den. Att Sonen

är en "avbild av hans väsen" kan ge associationer till hur ett mynt präglades med kejsarens bild, en standardbild som därmed är "rätt". Båda bilderna säger alltså att Jesus (och just han) ger en korrekt bild av Gud. Så blir det gemensamma språket ett uttryck för något exklusivt och exkluderande kristet.

"Det nya förbundet"

I Heb 1:1-6 introduceras också temata som sedan följer genom hela Hebreerbrevet och bygger en "ersättningsteologi". I Heb 1:1-6 ser vi det i kontrasterna mellan hur Gud i forna tider talat genom profeterna och nu i yttersta tiden talat genom en son. Spelet med kontraster fortsätter sedan: Jesus är överlägsen änglarna, de som enligt Heb 2:1-2 (i enlighet med judisk tradition) förmedlade Lagen. Sonen överträffar alltså dem som tidigare förmedlat Guds ord och vilja till folket - änglarna, profeterna - och beskrivs i 3:1-6 som överlägsen Moses. (Den texten är epistel på söndagen efter nyår, första årgången, en söndag som faller bort 2018.)

Grundidén i Hebreerbrevet är, något förenklat, att offerkulten i Jerusalems tempel ersatts av det sanna och slutgiltiga offret, Jesus Kristus. Offret förrättades av den verkliga översteprästen, Jesus Kristus, i den himmelska helgedom som är realiteten, av vilken den jordiska kulten är en avbild (Heb 8:1-10_18). Visserligen beskriver Hebreerbrevet kulten i det gamla "förbundet", inte i Templet, (Heb 9) men det rubbar inte grundtesen.

Den offerkult som upprätthöll relationen mellan Gud och Guds folk i "det gamla förbundet" har nu ersatts av ett nytt, fullkomligt, förbund. Därför ska det gamla förbundet försvinna. Detta utvecklas i Heb 8, särskilt i 8:13: "Genom att tala om ett nytt förbund har han gjort det förra föråldrat. Och det som blir gammalt och föråldrat skall snart försvinna." Resonemanget underbyggs med ett långt citat, Jer 31:31-34. I sin ursprungliga historiska kontext bör Jer 31:31-34 ha handlat om ett förnyat förbund mellan samma Gud och samma folk, inte om ett nytt förbund med ett nytt folk som ogiltiggör det gamla.

För inte vidare Hebréerbrevets ersättningsteologi!

Insatt i detta sammanhang blir också Heb 1:1-6 problematiskt. Det är en integrerad del av en tidig kristen församlings försök att forma sin identitet med hjälp av texter och tänkesätt som man bar med sig från judisk tradition men samtidigt uttrycker det tydligt att man förstår sig som något annat än judisk tradition, som ett nytt förbund mellan Gud och ett nytt förbundsfolk som faktiskt ersätter det gamla. Vi vet inte vem som skrev Hebreerbrevet, inte till vilka det skrevs och inte när men vi kan se i texten att det vittnar om ett skede mot första århundradets slut som nämns i Thomas Kazens text "*Vad står lagen för?*": då Jesusrörelsens utvecklas till "*en egen, icke-judisk religion i opposition mot judendomen*" (se kommentar till Sönd e jul nedan). Hebreerbrevet vittnar om den utvecklingen.

Vi kan inte ställa Hebreerbrevets författare till ansvar för hur ersättningsteologi integrerats i antijudiska kristna teologier och dessa teologier i antisemitism, men vi måste ta ansvar för att inte själva föra vidare ersättningsteologi när vi själva predikar. Ett första steg är att se problemet.

Hanna Stenström

